

Alain Storme

Naar een vitaal want geherpolitiseerd middenveld: nabeschouwing van een café Masereel

Dit stuk werd geschreven naar aanleiding van ons digitaal discussie-initiatief café Masereel binnen het kader van #beternacorona. Eind mei gingen Ann Vermeulen (Groen Gent) en Els Hertogen (11.11.11) een gesprek aan over de toekomst van het middenveld in het post-corona tijdperk. Tijdens de coronacrisis is gebleken hoe het bouwwerk van de wereldeconomie met haken en ogen aan mekaar hangt. Ook de armoede werd plots heel erg zichtbaar. Stiefmoederlijk behandelde en ondergewaardeerde beroepen en sectoren waren wel essentieel. Het momentum om de economische crisis die op ons afkomt aan te pakken op een manier waar ook rechtvaardiger economische verhoudingen uit voort komen is daarmee misschien groter dan na de crisis van 2008. Het effect van de coronacrisis wordt niet zonder gevoel voor overdrijving vergeleken met dat van een oorlog. Twee wereldoorlogen bewezen alvast dat diepgaande veranderingen op grond van politieke keuzes wel degelijk mogelijk zijn. Beiden creëerden de context voor een gevoelige herverdeling van bezit en dus voor een afname van sociale ongelijkheid. Het maatschappelijk middenveld speelde hierin een belangrijke rol. Kan het die rol opnieuw vervullen na de hernieuwde toename van ongelijkheid sinds 1980 en de doorbraak van het rechts populisme? En onder welke voorwaarden?

Middenveld en democratie

Zoals elke politiek zou men ook democratische politiek kunnen omschrijven als de kunst om orde te scheppen in de sociale verdeeldheid. Maar de macht om die orde te scheppen komt in de moderne democratie niet vanuit een instantie die buiten die sociale verdeeldheid staat - God, Natuur - maar vanuit die verdeeldheid zelf. De moderne democratie steunt met andere woorden op de soevereiniteit van het volk. Maar hét volk bestaat niet. Ook het volk is verdeeld. De democratische bestuursvorm of de parlementaire democratie kunnen we ons dan ook voorstellen als een theater, een strijdtoneel waar het verdeelde volk zijn vertegenwoordigers naar toe stuurt om orde op zaken te stellen, om samenleven mogelijk te maken, of om hen ter verantwoording te roepen als dat niet naar wens verloopt. In die zin is democratische politiek, om een bekende uitspraak om te keren, de voortzetting van de oorlog, maar met andere middelen. Lang geleden schreef Tocqueville in zijn relaas *Over de democratie in Amerika* dat de mens, in een democratie alleen en zwak, zijn vrijheid zou verliezen mocht hij zich niet verenigen met zijn medemens om haar te verdedigen. Tocqueville had wat wij nu het middenveld noemen voor ogen. Het middenveld is in oorsprong de waakhond van de democratie. Middenveld en democratie zijn onlosmakelijk met mekaar verbonden. Meer zelfs, het middenveld is een wezenskenmerk van de democratie. Neem het middenveld weg en er is nauwelijks nog sprake van democratie. Omgekeerd is een levendig en dynamisch middenveld de graadmeter van een levende democratie.

Hét middenveld bestaat niet

Hét middenveld bestaat niet, maar is een amalgaam aan organisaties die politiek-ideologisch verdeeld zijn, zoals de sociale realiteit waarvan het de spiegel vormt. Vanaf de beginperiode van de parlementaire democratie en het industrieel kapitalisme speelden de klassieke sociale bewegingen een belangrijke rol in het aanscherpen van het tegensprekelijk debat en de verdediging en het opeisen van politieke en sociale rechten. Zij stonden mee aan de wieg van de verzorgingsstaat en aan een nieuw type middenveldorganisatie: de non-profit organisatie, door de overheid gesubsidieerd, en dus eerder een sociaal arrangement dan een sociale beweging. Zij verstrekken in hoofdzaak dienstverlening rond onderwijs, welzijn en cultuur en werken politiek niet vrijblijvend voor zover ze stelling in nemen rond de inrichting van de samenleving. Nog later ontstonden de nieuwe sociale bewegingen, zo genoemd omdat ze zich op andere dan de klassieke politieke en sociale rechten concentreerden.

Tussen beheersing en emancipatie

Subsidiëring zorgt voor een positie "tussen de straat en de staat". Dat aan subsidiëring een dubbelheid kleeft, dat voor loyaliteitsproblemen kon zorgen, bleef lang onder de radar. Zolang namelijk de overheid zelf te kennen gaf haar eigen oppositie te subsidiëren als onderdeel van democratische cultuur. Maar de tijden zijn veranderd. Het marktdenken vanaf de jaren 1980 ontdeed sociale problemen van hun politieke dimensie, en herdefinieerde ze als technische en lokale problemen, die met goed management konden worden opgelost. Maatschappelijke conflicten werden niet langer geanalyseerd in termen van belangentegenstellingen, maar moraliserend als goed of slecht beoordeeld. Toch was de inschakeling in de beheerslogica van de markt vanwege de overheid niet louter een kwestie van "gestolen autonomie". In ruil voor middelen en toegang tot beleid vijlde organisaties hun rebelse kantjes af en gingen, soms zonder het zelf te beseffen, mensen responsabiliseren en disciplineren. Maar als een organisatie qua visie, doelstellingen en bedrijfsvoering nog weinig verschilt van bedrijven die goederen en diensten verlenen tegen marktprijs, wat maakt ze dan nog specifiek en onvervangbaar? De gevaarlijke sociale en nationalistische cocktail van het rechtspopulisme voerde de druk verder op. Het populisme wantrouwt het middenveld. Het betwist zijn bestaansrecht omdat het de populistische aanspraken op exclusieve vertegenwoordiging van het volk zou dwarsbomen.

Naar een vitaal middenveld

Terug naar het begin. Onder welke voorwaarden kan het middenveld zijn traditionele functie van waakhond van de democratie in de nasleep van de coronacrisis opnieuw vervullen? De existentiële bedreigingen van vermarkting en populisme zullen niet verdwijnen. Ofschoon deze crisis opportuniteiten biedt, komen we er niet met een *business-as-usual* mentaliteit. Een gewetensonderzoek rond visie en positie dringt zich op. Onder druk van het marktdenken verschoof het zwaartepunt van visieontwikkeling naar methodiekwikkeling. Het evenwicht daartussen moet opnieuw hersteld worden. De vraag waarom je iets doet is minstens even belangrijk als de vraag hoe je het doet. Als het middenveld de waarom-vraag niet zelf invult, dan zullen anderen dat doen. Visieontwikkeling gebeurt best samen met andere organisaties. Terwijl fusies en schaalvergroting momenteel worden aangestuurd door een besparings- en efficiëntielogica, heeft het middenveld meer nood aan een fusie der geesten. Dat betekent dat

organisaties zich scharen achter een gemeenschappelijk programma met minimumafspraken inzake visie en strategie. Frontvorming zal de eigen positionering meer politiek gewicht geven. Vandaar de noodzaak aan allianties waarbinnen klassieke en nieuwe sociale bewegingen en organisaties van het gesubsidieerde type zoals buurtopbouwwerk en sociaal-culturele organisaties schakels vormen in een progressieve coalitie. Dat brengt ons bij de moeilijk te overwinnen kwestie van organisaties die zich als het centrum van de wereld beschouwen, en niet als schakels in een geheel. Organisaties vullen mekaar aan, draaien rond inhoudelijke en methodische expertise die complementair is, en die het hele veld van concrete acties bestrijken. De een kan een achterban mobiliseren, de ander geeft informatie en verzorgt vorming. De een kan goed verkopen, de ander bezit politieke slagkracht...

Ook een duidelijker positioneren ten aanzien van overheid en politiek is noodzakelijk. Dat betekent vooreerst het inzicht dat er niet zoiets als het middenveld bestaat los van beleid of politiek. Of men zich nu radicaal opstelt of als technicus van dienst, men blijft een actor in de politieke ruimte. Wat men ook doet, het heeft politieke consequenties. Ten tweede moet men de overheid noch als de voor de hand liggende partner, noch als de gedoodverfde vijand beschouwen. Een overheid is niet de neutrale instantie, die mits gebruik van de juiste technieken, als de grote probleemoplosser zou fungeren. De overheid is vaak onderdeel van het probleem. Maar de overheid vormt geen homogeen blok, maar is uitkomst van politieke krachtsverhoudingen. Samenwerkings- en conflictstrategieën gaan hand in hand. Kritische afstand bewaren is nodig om een inschatting te maken wie tegenstrevers en bondgenoten zijn binnen politieke partijen en beleidsnetwerken. Cruciaal is dat men zich concentreert op concrete settings met het oog op concrete acties, gekaderd in een breder perspectief van strijd voor maatschappelijke veranderingen.

Progressieve coalities van middenveldorganisaties horen midden in de leefwereld van mensen te staan, daar waar men de armoede aan de lijve ondervindt, waar de woonomgeving in het gedrang komt, waar werkloosheid om zich heen grijpt. De concrete setting vormt het mobilisatie- en organisatiekader waar mensen zich samen zetten rond gedeelde belangen, in conflict komen met concurrerende belangen, een bestaande consensus in vraag stellen, in debat gaan, alternatieve praktijken uittesten, kortom, aan politiek doen. Een middenveld dat zij aan zij met een achterban de strijd aangaat, haalt haar legitimatie uit die achterban en niet uit zichzelf, en is ook minder kwetsbaar voor politieke krachten die hun pijlen liefst op geïsoleerde schietschijven richten.